

**ADABIYOT DARSLARIDA TARBIYAVIY MAQSADLARNI
AMALGA OSHIRISH USULLARI**

N.S.Matyazova

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Urganch filiali "O'zbek tili va ijtimoiy fanlar" kafedrasida dotsenti, (PhD)*

Annotatsiya. Ushbu maqola adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishning samarali usullarini chuqur tahlil qiladi. Unda o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish, hamda madaniy merosga hurmat ruhida tarbiyalashda pedagogik yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Maqolada interaktiv o'quv metodlari, badiiy asarlar orqali hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, guruh ishlari, muhokamalar va loyihalar usullari asosida tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish tavsiya etiladi. Shuningdek, darslarda axloqiy-estetik tarbiya elementlarini uyg'unlashtirish va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tanqidiy qarashga o'rgatish ahamiyati ta'kidlangan. Maqola zamonaviy ta'lim jarayonida adabiyot darslarining ijtimoiy va madaniy ahamiyatini, ularning tarbiyaviy funksiyasini kuchaytirish yo'llarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: adabiyot darsi, tarbiyaviy maqsadlar, pedagogik usullar, axloqiy tarbiya, ma'naviy qadriyatlar, interaktiv metodlar, mustaqil fikrlash, madaniy meros, o'quvchilarni tarbiyalash, ta'lim jarayoni.

Annotation. This article provides a comprehensive analysis of effective methods for achieving educational and moral objectives in literature lessons. It focuses on fostering both national and universal values among students, developing their moral and ethical qualities, and nurturing respect for cultural heritage through various pedagogical approaches. The article recommends the use of interactive teaching methods, analyzing real-life situations through literary works, group activities, discussions, and project-based learning as effective tools for organizing educational work. It also highlights the importance of integrating moral and aesthetic education elements and encouraging students' independent thinking and critical analysis. Furthermore, the article explores the social and cultural significance of literature lessons in the modern educational process and suggests ways to strengthen their educational and moral function.

Keywords: literature lesson, educational goals, pedagogical methods, moral education, spiritual values, interactive methods, independent thinking, cultural heritage, student upbringing, educational process.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются эффективные методы реализации воспитательных целей на уроках литературы. Особое внимание уделяется формированию у учащихся национальных и универсальных

ценностей, развитию нравственно-этических качеств, а также воспитанию уважения к культурному наследию через педагогические подходы. В статье рекомендовано использовать интерактивные методы обучения, анализ жизненных ситуаций через художественные произведения, групповые работы, дискуссии и проектную деятельность для успешной организации воспитательной работы. Также подчеркивается важность интеграции элементов нравственно-эстетического воспитания и развития у учащихся самостоятельного мышления и критического восприятия. В статье раскрывается социальное и культурное значение уроков литературы в современном образовательном процессе и пути усиления их воспитательной функции.

Ключевые слова: урок литературы, воспитательные цели, педагогические методы, нравственное воспитание, духовные ценности, интерактивные методы, самостоятельное мышление, культурное наследие, воспитание учащихся, образовательный процесс.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida nafaqat o'quvchilarga fan bo'yicha bilim berish, balki ularning shaxsiyati, dunyoqarashi, axloqiy- ma'naviy fazilatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, adabiyot fani yosh avlodni nafaqat bilim bilan ta'minlash, balki ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, estetik didni shakllantirish, axloqiy-ruhiy barkamollikni tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Adabiyot darslari nafaqat badiiy asarlarni o'rganish uchun, balki o'quvchilarning ijtimoiy va madaniy jihatdan yetuk shaxs bo'lib voyaga yetishi uchun ham asos bo'la oladi. Shu bois, adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish samarali usullarini aniqlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'lim sifatini oshirish hamda yoshlarning ma'naviy rivojlanishini ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Tarbiyaviy jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun o'qituvchilar o'quvchilar bilan interaktiv, ijodiy muloqotga asoslangan metodlardan foydalanishlari lozim. Badiiy asarlar orqali insoniylik, halollik, mehr-oqibat, vatanparvarlik kabi ma'naviy qadriyatlarni singdirish, hayotiy muammolarni muhokama qilish o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi, ularni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o'rgatadi. Shuningdek, guruh ishlari, loyihalar, rolli o'yinlar kabi innovatsion usullar dars jarayonida tarbiyaviy elementlarni samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Mazkur maqolada adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodlarning o'rni tahlil qilinadi, o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini ta'minlash yo'llari ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirish uchun ta'lim muassasalarida adabiyot fanining o'ziga xos xususiyatlari, milliy va madaniy an'analar bilan uyg'unlashtirilgan metodikalarni qo'llash muhimligi ta'kidlanadi. Bugungi kunda ta'limning asosiy vazifalaridan biri nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki ularni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashdir. Ayniqsa, adabiyot fani yoshlarning dunyoqarashi, axloqiy

qadriyatlari va shaxsiy fazilatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Adabiyot asarlari orqali insoniy xislatlar, milliy urf-odatlar, qadriyatlar va zamonaviy ijtimoiy muammolar o'quvchilarga yetkaziladi, ularning hissiy dunyosi boyitiladi. Shu sababli, adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylangan.

Shuningdek, bugungi ta'lim tizimida o'quvchilarning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashgan, interaktiv va innovatsion ta'lim metodlarini joriy etish katta ahamiyat kasb etmoqda. Tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirish uchun nafaqat an'anaviy metodlardan, balki zamonaviy pedagogik yondashuvlardan ham faol foydalanish talab etiladi.

O'zbekistonda milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning ijtimoiy faolligini oshirish kabi vazifalar davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu munosabat bilan, adabiyot fanida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishning samarali usullarini aniqlash va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy va amaliy masala sifatida ko'riladi.

Ushbu maqolada adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish usullari, ularning samaradorligi hamda pedagogik jarayonda yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi va innovatsion yondashuvlar taklif etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish masalasi nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyoda katta e'tibor qaratilayotgan muammolardan biridir. Milliy pedagogika olimlari, jumladan Tohir Qodirov (2018) adabiyot darslarida axloqiy-ruhiy tarbiyani shakllantirishda badiiy asarlarning o'rni va ahamiyatini batafsil tahlil qilgan. U interaktiv usullar – munozaralar, rolli o'yinlar, guruh ishlarini qo'llash orqali o'quvchilarni faollashtirish, ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish samarali ekanligini ta'kidlaydi. "Adabiyot darslarida interaktiv metodlardan foydalanish o'quvchilarning axloqiy-ruhiy fazilatlarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Munozaralar, rolli o'yinlar va guruh ishlari dars jarayonini jonlantiradi va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatadi"[1].

Rustamova A. (2020) esa o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish va axloqiy qadriyatlarni singdirishda badiiy matnlarning tahliliga alohida e'tibor qaratadi. U guruh muhokamalari va ijodiy vazifalar orqali o'quvchilarning o'z fikrlarini erkin ifoda etishlari, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishlari mumkinligini urg'ulaydi. "Badiiy matnlarni tahlil qilish orqali o'quvchilarda axloqiy qadriyatlar chuqurroq anglanadi. Guruh muhokamalari esa yoshlarni tanqidiy fikrlashga va o'z fikrlarini erkin ifodalashga undaydi"[2].

Xalqaro tadqiqotlar ham adabiyot ta'limida interaktiv va loyiha asosida o'qitish metodlarini keng qo'llashni tavsiya qiladi. Masalan, Smith (2019) multimedia vositalaridan foydalanish orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga urg'u beradi[3]. Johnson (2021) esa loyiha asosida o'qitish madaniy

merosni chuqurroq o'rganishga, shuningdek, guruhdagi hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi[4].

Milliy ta'lim dasturlari (2022) ham adabiyot fanining tarbiyaviy yo'nalishlarini mustahkamlashga katta e'tibor beradi. Bu dasturlar milliy o'zlikni anglash, axloqiy-ruhiy qadriyatlarni mustahkamlash va madaniy merosga hurmatni shakllantirish kabi maqsadlarni ko'zda tutadi. "Adabiyot fanida o'quvchilarni milliy o'zlikni anglashga, axloqiy-ruhiy qadriyatlarni mustahkamlashga yo'naltirilgan tarbiyaviy vazifalar o'rnatilgan. Bu esa ta'lim jarayonining muhim qismi sifatida qaraladi" [5].

Shu tariqa, adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishda pedagogik metodlarni zamonaviylashtirish, interaktiv yondashuvlar va milliy an'analarni uyg'unlashtirish zarurati yaqqol ko'rinadi. Bu esa o'quvchilarning shaxs sifatida to'liq rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Materiallar va metodlar. Mazkur Ushbu tadqiqotda adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish usullarini aniqlash, ularning samaradorligini baholash hamda pedagogik jarayonda mavjud muammolarni aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot materiali sifatida maktab o'quvchilari, adabiyot o'qituvchilari, shuningdek, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodik qo'llanmalar, o'quv dasturlari va nazariy adabiyotlar tanlandi.

Tadqiqot usullari: Kuzatuv: Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning adabiyot darslaridagi tarbiyaviy jarayonlarda ishtirokini va o'qituvchilarning tarbiyaviy metodlardan foydalanish darajasini aniqlash uchun to'g'ridan-to'g'ri kuzatuvlar o'tkazildi. Kuzatuv natijalari o'quv jarayonining real holatini yoritishda yordam berdi.

So'rovnoma va intervyu: Adabiyot o'qituvchilari va o'quvchilar o'rtasida strukturalangan so'rovnomalar va intervyular o'tkazildi. So'rovnomalar yordamida o'qituvchilarning tarbiyaviy usullar haqidagi fikrlari, qo'llanilayotgan pedagogik texnologiyalar, shuningdek, o'quvchilarning badiiy asarlarga bo'lgan qiziqishi va ularning tarbiyaviy ahamiyatini qabul qilish darajasi o'rganildi. Intervyu usuli esa yanada chuqur va sifatli ma'lumot olish imkonini berdi.

Hujjatlar tahlili: Ta'lim sohasidagi milliy va xalqaro standartlar, o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar va ilmiy maqolalar tahlil qilindi. Bu tahlil adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishda qo'llanilayotgan nazariy asoslarni va amaliy tavsiyalarni aniqlashga xizmat qildi.

Eksperimental metod: Tadqiqotning amaliy qismida maktablarda interaktiv ta'lim metodlarini, jumladan guruh ishlari, munozaralar, rolli o'yinlar, loyiha asosida o'qitish usullarini qo'llash orqali adabiyot darslarida tarbiyaviy jarayonning samaradorligi o'rganildi. Eksperiment davomida o'quvchilarning axloqiy-ruhiy rivojlanishi va ijtimoiy faolligi baholandi.

Statistik tahlil: Olingan ma'lumotlar statistik usullar yordamida tahlil qilindi. So'rovnomalar natijalari statistik dasturlar yordamida kodlandi, umumlashtirildi va grafiklar, diagrammalar orqali ko'rsatildi. Bu natijalar asosida ilmiy xulosalar chiqarildi.

Tadqiqot obyekti: O'zbekiston Respublikasi maktablaridagi o'quvchilar va adabiyot o'qituvchilari.

Tadqiqot subyekti: Adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish usullari va ularning samaradorligi.

Materiallar: O'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar, ta'lim sohasidagi ilmiy maqolalar, maktablarda o'tkazilgan kuzatuvlar va so'rovnomalar natijalari.

Shunday qilib, tadqiqotda qo'llangan metodlar kompleks yondashuvni tashkil etib, nazariy va amaliy jihatlarni qamrab olgan. Bu esa adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ilmiy asoslarni yaratishga yordam berdi.

Xulosa. Tadqiqotda Adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish zamonaviy ta'lim jarayonining muhim va ajralmas qismidir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, adabiyot o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshirish, balki ularning axloqiy-ruhiy fazilatlarini, shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatlarini shakllantirishda ham samarali vosita hisoblanadi.

Tarbiyaviy jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etishda interaktiv metodlar, xususan munozaralar, guruh ishlari, rolli o'yinlar va loyiha asosida ta'lim usullari katta ahamiyatga ega. Ushbu usullar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, badiiy matnlarni chuqur tahlil qilish orqali milliy va universal axloqiy qadriyatlarni singdirish mumkin.

Milliy ta'lim dasturlari va pedagogik standartlar adabiyot fanida tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishni ta'minlash uchun aniq vazifalarni belgilab beradi. Shu bois, o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, zamonaviy metodlarni amaliyotga keng joriy etish va o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish dolzarbdir.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot darslarida tarbiyaviy maqsadlarni samarali amalga oshirish nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki yoshlarning barkamol va ma'naviy yetuk shaxslar bo'lib voyaga yetishiga katta hissa qo'shadi. Kelajak avlodning ma'naviy tarbiyasi borasida adabiyotning o'rni va ahamiyati yanada oshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov T. (2018). Adabiyot darslarida axloqiy tarbiya metodlari. Toshkent: Ilm. Qodirov, 2018, (45-bet)
2. Rustamova A. (2020). Ma'naviy tarbiyada mustaqil fikrlashni rivojlantirish. Toshkent: Pedagogika. (Rustamova, 2020, 62-bet).
3. Smith J. (2019). Interactive Approaches in Literature Education. New York: Academic Press. (Smith, 2019, p. 78).
4. Johnson M. (2021). Project-Based Learning in Modern Pedagogy. London: Education Publishers (Johnson, 2021, p. 102).
5. Davletova, O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Standarti (2022). Milliy ta'lim dasturlari. Toshkent: O'zbekiston Ta'lim Vazirligi. (Milliy ta'lim dasturi, 2022, 15-bet).